

УПОВНОВАЖЕНИЙ
Верховної Ради України з прав людини

вул. Інститутська, 21/8, м. Київ, 01008, тел. (044) 298-70-33, E-mail: hotline@ombudsman.gov.ua

Голові Комітету
Верховної Ради України
з питань правової політики,
народному депутату України

Денису МАСЛОВУ

Про опрацювання проєкту
нормативно-правового акта

Шановний Денисе Вячеславовичу!

На лист Комітету Верховної Ради України з питань правової політики від 16.04.2026 № 04-26/03-2026/82975 мною опрацьовано проєкт Цивільного кодексу України від 09.04.2026 № 15150, ініціаторами якого є народні депутати України Стефанчук Р.О., Корнієнко О.С., Стефанчук М.О. та інші.

За результатами опрацювання інформую, що законопроєкт підтримується за умови врахування зауважень і пропозицій. Позиція Уповноваженого додається.

З повагою
Уповноважений Верховної Ради
України з прав людини

Дмитро ЛУБІНЕЦЬ

Лисько Тетяна, Губень Андрій, Музиченко Тетяна, 298 70 69
Момот Ольга, Прилепко Олександр, Масленнікова Єлизавета, Демчишина Вікторія, Тімоніна Наталія, Круцюк Антон

УВ
Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з
прав людини
№6315.2/7027/1/26/26/43.3 від 23.04.2026
КЕП: Лубінець Д. В. 23.04.2026 18:39
368DC35ECECB2DC104000000E88D010070F70400

ПОЗИЦІЯ
УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
З ПРАВ ЛЮДИНИ
до проєкту Цивільного кодексу України
реєстр. № 15150 від 09.04.2026

1. Зауваження/Пропозиції до тексту проєкту.

Як зазначено у пояснювальній записці до проєкту Цивільного кодексу України (далі – проєкт), прийняття проєкту є нагальною потребою адаптації законодавства до сучасних технологічних викликів та вимог європейської інтеграції, оскільки чинна редакція Цивільного кодексу України 2003 року (далі – ЦК України) вже неповною мірою відповідає динаміці суспільних відносин.

Автори проєкту пропонують концепцію масштабної рекодифікації, яка має на меті об'єднати всі сфери приватного права, включаючи сімейні та міжнародні приватні відносини, в межах одного уніфікованого акта.

Структурно у проєкті пропонується виділити дев'ять книг, де з'являться нові розділи, присвячені публічності речових прав та правовому режиму цифрових речей.

Головною метою цієї реформи визначено забезпечення правової визначеності, посилення захисту приватної власності тощо. У підсумку, прийняття проєкту має завершити процес дерадянзації цивільного законодавства та гармонізувати його з принципами європейського приватного права.

Опрацювавши законопроект, вбачаю за доцільне звернути увагу на наступні його проблемні моменти.

1.1. Статтею 6 проєкту передбачено введення у регулювання цивільних правовідносин категорії «доброзвичайність» (*boni mores*), яка означає сукупність моральних норм та принципів, стандартів етичної поведінки та загальноновизнаних уявлень про належну поведінку, усталених у суспільстві.

Висловлюю застереження щодо існування ризику довільного тлумачення та застосування вказаної норми, що може призводити до дискримінаційного обмеження прав осіб за їх певними персональними ознаками.

Відповідно до статті 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у поєднанні зі статтею 8 цієї Конвенції, будь-яка різниця у ставленні повинна мати об'єктивне і розумне виправдання. Критерії, що базуються на оціночних поняттях без чіткої конкретизації, не відповідають вимогам передбачуваності закону та правової визначеності, які є складовими верховенства права.

Пропоную закріпити у вказаній статті, що категорія доброзвичайності не може тлумачитися та/або застосовуватися у спосіб, який призводить до дискримінації осіб та/або груп осіб за будь-якою ознакою, визначеною

законодавством України та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Україною.

Окрім того, пропоную доповнити статтю 6 проекту положенням про те, що доброзвичайність не може обмежувати реалізацію прав і свобод людини та громадянина, зокрема права на повагу до приватного і сімейного життя, свободу світогляду і віросповідання, свободу вираження поглядів.

1.2. Статтею 25 проекту передбачено порядок відшкодування майнової шкоди: «Особа, якій завдано збитків унаслідок порушення її цивільного права та/або правомірного інтересу, має право на їх відшкодування». До збитків, серед іншого, віднесено «витрати, які особа здійснила з метою запобігання виникненню загрози завдання їй майнової шкоди (превентивні витрати)» (пункт 3 частини другої статті 25 проекту). Вбачається, що законопроект слушно запроваджує інститут відшкодування превентивних витрат. Однак, для забезпечення правової визначеності та запобігання зловживанню правом, необхідно визначити їх обмежувальні критерії – безпосередньо у тексті статті 25 або в окремій нормі, врахувавши принципи пропорційності і розумності (відповідність сумі потенційної шкоди), доведеності (реальність загрози та ефективність витрат) та об'єктивного характеру загрози.

Формулювання «Превентивні витрати підлягають відшкодуванню, за умови, що сума таких витрат не перевищує розумного розміру» (абзац третій частини третьої статті 25 проекту) містить суттєвий дефект правової визначеності. Категорія «розумний розмір» є оціночною. За відсутності чітких критеріїв це створює ризики неоднозначного правозастосування. Норма потребує доопрацювання в частині встановлення критеріїв співмірності та об'єктивності загрози завдання майнової шкоди.

1.3. У пропонованій редакції частини першої статті 28 проекту зазначено, що юридичний статус дитини має фізична особа до досягнення нею повноліття незалежно від набуття нею або надання їй повної цивільної дієздатності.

Водночас відповідно до статті 1 Конвенції ООН про права дитини, ратифікованої постановою Верховної Ради УРСР № 789-ХІІ від 27.02.1991, «дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягла повноліття раніше».

У розумінні Європейської конвенції про громадянство, ратифікованої Законом України «Про ратифікацію Європейської конвенції про громадянство», «дитина» означає будь-яку особу, що не досягла 18 років, якщо за законодавством, яке застосовується до дітей, повноліття не настає раніше.

Відповідно, аналіз міжнародно-правових документів дає можливість стверджувати, що загальноприйнятим є підхід, відповідно до якого під терміном «дитина» слід розуміти будь-яку особу віком до вісімнадцяти років, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягла повноліття раніше.

Крім того, відповідно до пункту 1 частини другої статті 1 Закону України «Про охорону дитинства», дитиною є особа віком до 18 років (повноліття), якщо

згідно із законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше.

Відтак чинне законодавство передбачає можливість втрати статусу дитини у разі дострокового набуття особою прав повнолітньої.

Враховуючи наведене, частина перша статті 28 проєкту не узгоджується із Законом України «Про охорону дитинства», що створює правову колізію та може спричинити неоднакове застосування положень.

Також частину четверту статті 28 проєкту пропоную доповнити наступним положенням: «Неповнолітньою вважають малолітню дитину, а також дитину віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років».

1.4. У частині другій статті 28 проєкту пропонується встановити: «У відносинах з батьками повнолітні дочка, син зберігають юридичний статус дитини незалежно від досягнення повноліття». Це положення є сумнівним.

Повноліття (досягнення 18 років) є абсолютним юридичним фактом у цивільному праві, що призводить до набуття повної цивільної дієздатності (стаття 34 ЦК України), припинення юридичного статусу дитини, припинення батьківських прав та обов'язків щодо виховання, контролю та представництва (статті 150, 180 СК України тощо). Пропонована норма, зберігаючи юридичний статус дитини для повнолітніх, створює колізію з усім інститутом дієздатності та створює правову невизначеність у цих відносинах.

Сімейне право вже врегульовує відносини між батьками та повнолітніми дітьми. Ці відносини є взаємними та рівноправними, за винятком аліментних зобов'язань, які існують лише у виняткових випадках (непрацездатність, потреба в матеріальній допомозі). Визначення повнолітнього сина/дочки «дитиною» змішує біологічний/соціальний статус (який зберігається назавжди) з юридичним статусом (який припиняється у 18 років). Юридична рівність у цивільних та сімейних відносинах після 18 років є фундаментальним принципом.

Залишення статусу «дитини» (навіть із застосуванням обмеження «у відносинах з батьками») після 18 років потенційно може призвести до невизначеності щодо представництва інтересів (наприклад, у суді) та необґрунтованого поширення на повнолітніх осіб спеціальних гарантій та обмежень, призначених для неповнолітніх.

Відтак вважаю, що необхідно виключити або кардинально переформулювати частину другу статті 28 проєкту. Юридичний статус дитини не може зберігатися після досягнення нею повноліття. Якщо метою запропонованих новел є підкреслення взаємного обов'язку поваги та піклування, це має бути відображено через терміни «син/дочка», а не через термін «дитина», який нерозривно пов'язаний з поняттям неповноліття.

1.5. Частиною першою статті 35 проєкту визначено поняття «Осідок (місце проживання) фізичної особи». Під ним пропонується розуміти «житло, у якому вона проживає постійно або тимчасово, або ... військова частина, інша установа чи заклад у випадках, визначених законом».

Статтю 103 проєкту визначено:

«1. Осідком (місцезнаходженням) юридичної особи є фактичне місце провадження діяльності або розташування офісу, з якого нею керують.

Відомості про осідок (місцезнаходження) юридичної особи підлягають державній реєстрації.

2. Відомості про осідок (місцезнаходження) військових частин, установ, організацій, органів військового управління Збройних Сил України, інших створених відповідно до закону військових формувань, юридичних осіб оборонно-промислового комплексу, що відповідно до закону становлять інформацію з обмеженим доступом, не підлягають оприлюдненню у загальнодоступних відомостях державних реєстрів (зокрема як відкриті дані)».

Слід відзначити, що інформація про осідок (місце проживання) є необхідною при вчиненні низки правочинів, передбачених проектом, серед них укладання, виконання умов договору (статті 226, 780 проекту), вирішення судом справи щодо розподілу батьківської відповідальності (стаття 1551 проекту), розпорядженні майном на випадок смерті (стаття 1895 проекту) тощо.

Слід підкреслити, що персональним даним (місце проживання/осідок), як і інформації про місцезнаходження об'єктів військової інфраструктури, притаманні різні правові механізми їх захисту, доступу до них, обігу тощо.

Відтак запропоноване введення прив'язки через звичайний осідок (місце проживання) потребує додаткового опрацювання. Адже з одного боку необхідність використання особою даних про осідок, що не підлягають оприлюдненню (у загальнодоступних відомостях державних реєстрів (зокрема як відкриті дані) створює загрозу розголошення інформації з обмеженим доступом. З іншого боку, ототожнення таких даних із персональними обмежує дієздатність особи у цивільно-правових відносинах (наприклад, можливості членів родини військовослужбовця оперувати даними про своє місце проживання при вчиненні тих або інших дій цивільно-правового характеру).

1.6. Запропоноване положення у статті 37 проекту щодо можливості малолітньої дитини на самозахист своїх цивільних прав та/або правомірних інтересів (пункт 2 частини першої статті 37 проекту) та на звернення до суду за захистом своїх цивільних прав та/або правомірних інтересів, зокрема порушених батьками (пункт 3 частини першої статті 37 проекту) створює ризик порушення прав дитини з огляду на наступне.

Самозахист передбачає активні дії щодо припинення правопорушення. Надання такого права малолітній дитині без уточнення меж створює небезпечну колізію з обов'язком батьків щодо їх виховання. Наприклад, якщо малолітня дитина обере такий спосіб «самозахисту», який об'єктивно може їй нашкодити, у відповідь на батьківські заборони безлімітного користування гаджетами, лікування, спонукання до навчання тощо у межах реалізації права на виховання. Відтак вбачається, що легалізація самозахисту для осіб, які не досягли соціальної зрілості, може призвести до дезорганізації сімейного виховання та загрожувати життю чи здоров'ю самої дитини.

Щодо права малолітньої дитини на самостійне звернення до суду (як це впливає із контекстуального тлумачення норми) слід зазначити, що така новела утворює колізію з процесуальними правами, що регламентуються Цивільним процесуальним кодексом України (далі – ЦПК України). Так, ЦПК України визначає цивільну процесуальну дієздатність неповнолітніх осіб віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (стаття 47 ЦПК України), а також встановлює, що права, свободи та інтереси малолітніх осіб віком до чотирнадцяти років захищають у суді відповідно їхні батьки, усиновлювачі, опікуни чи інші особи, визначені законом (стаття 59 ЦПК України).

Пряме залучення малолітнього до судового процесу без представництва може бути розцінене як таке, що суперечить найкращим інтересам дитини.

Відтак вказані положення потребують доопрацювання.

1.7. Частина друга статті 37 проєкту акта дозволяє малолітній дитині, яка досягла шестирічного віку, самостійно здійснювати платіжні операції з використанням емітованих на її ім'я електронних платіжних засобів.

Однак, надання малолітній дитині, яка досягла шестирічного віку, права самостійно здійснювати платіжні операції суперечитиме її віковим можливостям щодо усвідомлення правових та фінансових наслідків, створюватиме ризик шахрайства, неправомірного використання платіжних засобів, втрати коштів, а також може стати підґрунтям для економічної експлуатації дітей.

Разом з цим, у сучасному світі малолітні діти дедалі активніше користуються банківськими платіжними картками, наприклад: «Картка Юніора» ПриватБанку або «Дитяча картка» Monobank, які можуть бути відкриті дитині після досягнення шестирічного віку. Такі картки зазвичай прив'язуються до картки одного з батьків і передбачають можливості батьківського контролю, отримання інформації про здійснені операції тощо.

Тому у контексті рекодифікації доцільно передбачити для малолітньої особи, яка досягла шестирічного віку, можливість вчиняти правочини, пов'язані з використанням емітованих на її ім'я електронних платіжних засобів, за згодою та погодженням батьків чи законних представників, із відповідним контролем та обмеженням лімітів операцій, забезпечуючи одночасно розвиток фінансової грамотності дитини і захист її прав та інтересів.

1.8. Запропоноване положення у статті 37 проєкту щодо можливості малолітньої дитини самостійно здійснювати особисті права, зокрема, право на честь і гідність та на особистий простір (приватність), потребує доопрацювання, оскільки суперечить усталеним принципам цивільної дієздатності малолітніх осіб в Україні. Відповідно до національної правової доктрини, малолітні особи мають обмежений обсяг дієздатності, що дозволяє їм самостійно вчиняти лише дрібні побутові правочини, тоді як розпорядження правом на приватність у сучасному цифровому середовищі, зокрема, передбачає надання згоди на обробку персональних даних, що за своєю суттю є правочином із довгостроковими правовими наслідками. Слід враховувати, що поняття «приватність» є значно ширшим за «особистий простір», оскільки охоплює не

лише фізичну недоторканність чи територіальну відокремленість, а й інформаційне самовизначення, таємницю комунікацій та контроль за власними цифровими та персональними даними.

Надання дитині повної самостійності у здійсненні цього права створює ризик порушення вимог Закону України «Про захист персональних даних», згідно з яким згода суб'єкта на обробку персональних даних має бути добровільною, конкретною та, головне, поінформованою. Малолітня особа в силу віку та рівня психологічного розвитку не володіє достатнім обсягом усвідомлення, щоб самостійно оцінити юридичні ризики та безпекові наслідки передачі своїх даних третім особам, що створює умови для безконтрольного збору відомостей про малолітніх дітей в обхід їхніх законних представників.

Крім того, такий підхід проєкту прямо суперечить європейському вектору реформування галузі, зокрема статті 8 Регламенту Європейського парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27.04.2016 про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС, яка чітко встановлює, що при наданні послуг інформаційного суспільства обробка даних дитини є законною лише за умови надання або авторизації такої згоди її батьками чи опікунами до досягнення дитиною віку від 13 до 16 років (залежно від національного законодавства).

1.9. У абзаці другому частини четвертої статті 42 проєкту пропонується встановити: «Якщо від часу обмеження цивільної дієздатності залежить визнання недійсним шлюбу, договору або іншого правочину, суд з урахуванням висновку судово-психіатричної експертизи та інших доказів щодо психічного стану фізичної особи може визначити у своєму рішенні день, з якого її цивільна дієздатність обмежена».

Пропонована норма необґрунтовано зміщує два окремі інститути недійсності правочинів – обмеження дієздатності (статті 36 та 37 чинного ЦК України) та недійсність правочину, вчиненого особою, яка не усвідомлювала значення своїх дій (стаття 225 чинного ЦК України).

У першому випадку правочин визнається недійсним після рішення суду, оскільки вчинений особою з обмеженою дієздатністю, та має майбутній (проспективний) характер. У другому випадку підстава, передбачена статтею 225 ЦК України, має ретроспективний характер, оскільки не залежить від рішення суду про дієздатність і стосується фактичного психічного стану на момент вчинення правочину. Введення ретроспективного обмеження дієздатності дублює і ускладнює механізм застосування статті 225 ЦК України. Відтак *постає питання про доцільність ретроспективного обмеження дієздатності судом*, коли він може просто визнати недійсним конкретний правочин на підставі фактичного стану особи у відповідний день (стаття 225 ЦК України).

Крім того, звертаю увагу, що рішення суду про обмеження дієздатності повинно бути чітко визначеним у часі. Ретроспективне визначення дати обмеження створює правову невизначеність для добросовісних контрагентів (третьох осіб), які уклали договір до дати набрання рішенням суду законної сили.

Вони не могли знати про «ретроспективне обмеження» і діяли, покладаючись на повну дієздатність особи. Це може порушити захист легітимних очікувань добросовісних учасників цивільного обороту.

Таким чином, змішування проспективного інституту обмеження дієздатності з ретроспективним інститутом недійсності правочинів є юридичною помилкою, що підриває принцип правової визначеності та захист добросовісного набувача у цивільному обороті.

Аналогічні зауваження актуальні щодо формулювання частини другої статті 46 проєкту.

1.10. Проєктом пропонується така редакція статті 48 «Поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, визнаної недієздатною»:

«1. Суд поновлює цивільну дієздатність фізичної особи і припиняє опіку або визнає таку фізичну особу обмежено дієздатною, якщо встановить, що внаслідок видужання або істотного поліпшення психічного стану така особа відновила здатність усвідомлювати значення своєї поведінки та/або керувати нею.

Заяву про поновлення цивільної дієздатності фізичної особи може подати така особа самостійно або її опікун, орган опіки і піклування, прокурор, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.

2. Порядок поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, визнаної недієздатною, встановлює Цивільний процесуальний кодекс України».

У зв'язку з цим звертаю увагу, що частиною четвертою статті 300 ЦПК України передбачено, що скасування рішення суду про визнання фізичної особи недієздатною та поновлення її цивільної дієздатності у разі одужання або значного поліпшення її психічного стану здійснюється, зокрема, за заявою особи, визнаної недієздатною, або членів сім'ї або її адвоката.

З огляду на зазначене, пропоную абзац другий частини першої статті 48 проєкту викласти в такій редакції: *«Заява про поновлення цивільної дієздатності фізичної особи може бути подана такою особою, членами сім'ї, її адвокатом, опікуном, органом опіки та піклування, прокурором, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини».*

1.11. Проєкт зберігає положення щодо чинного в Україні інституту дієздатності фізичної особи. З огляду на це слід зауважити, що Секретаріатом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (далі – Секретаріат Уповноваженого) здійснено моніторинг додержання прав громадян, які потребують опіки та піклування. Стан додержання соціальних та економічних прав цієї категорії повнолітніх осіб викладено у Спеціальній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо стану додержання соціальних та економічних прав повнолітніх осіб, які потребують опіки та піклування, в умовах дії правового режиму воєнного стану (далі – Спецдоповідь).

Встановлено, що законодавство України в частині визнання особи повністю недієздатною не відповідає вимогам міжнародного законодавства.

Зв'язок у національному законодавстві між дієздатністю особи та її правоздатністю призводить до фактичного виключення осіб, визнаних

недієздатними, з процесу прийняття рішень, що їх стосуються. Майже усі рішення щодо недієздатної особи, або особи, визнаної обмежено дієздатною, приймаються опікуном (піклувальником).

Моніторингом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (далі – Уповноважений) підтверджено необхідність приведення чинного законодавства України у сфері опіки та піклування у відповідність міжнародним стандартам у цій сфері, вимогам сьогодення та викликам воєнного стану.

Спецдоповідь містить рекомендації Парламенту, Уряду та центральним органам виконавчої влади щодо перегляду державної політики у сфері захисту цієї категорії осіб та напрацювання необхідних законодавчих ініціатив з урахуванням міжнародного досвіду.

Рекомендації Уповноваженого враховано у схваленій Урядом України в грудні 2024 року Стратегії реформування психоневрологічних, інших інтернатних закладів та деінституціоналізації догляду за повнолітніми особами з інвалідністю та особами старшого віку до 2034 року та Операційним планом заходів з її реалізації у 2025-2027 роках, затвердженими розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.12.2024 № 1315-р.

Цим Планом передбачено низку заходів для перегляду законодавства України у сфері опіки та піклування над повнолітніми особами, зокрема запровадження моделі підтримки прийняття рішень особами з інвалідністю та особами старшого віку. Для цього передбачається вивчення міжнародного досвіду щодо інституту недієздатності та опіки, існування моделі підтримки прийняття рішень. Термін виконання заходу – 2025 рік.

В 2026 і 2027 роках за цим Планом передбачено розроблення Міністерством соціальної політики, сім'ї та єдності України і Міністерством юстиції України пропозицій щодо внесення змін до ЦК України, ЦПК України, Сімейного кодексу України в частині запровадження моделі підтримки прийняття рішень і подання відповідного законопроекту на розгляд Кабінету Міністрів України.

Відтак доцільно опрацювати положення проєкту в частині питань дієздатності фізичної особи, опіки та піклування з урахуванням вказаних Стратегічних документів Уряду.

1.12. Статтею 49 проєкту передбачається «традиційний» для цивільного права механізм визнання особи безвісно відсутньою. Норма є рецепцією статті 43 ЦК України, але з термінологічними новелами.

Автори проєкту вводять термін «осідок» як основний, залишаючи «місце проживання» в дужках як роз'яснення. Такий прояв літературного редагування у тексті закону може нашкодити правовій визначеності. У юридичній практиці «місце проживання» - це усталений інститут, до якого прив'язана підсудність, спадкування, податкові зобов'язання тощо. Слово «осідок» є архаїзмом (вживалося в західноукраїнському праві на початку ХХ століття). Введення синонімічного ряду в тіло норми (слово в дужках) порушує принцип єдиної уніфікованої термінології нормативно-правових актів.

Дане застереження стосується й інших положень проєкту, у яких вживається термін «осідок».

1.13. Статтею 72 проєкту визначено загальні аспекти призначення опікуна, піклувальника. У частині шостій згаданої статті регламентовано випадки, коли фізичній особі призначено декілька опікунів або піклувальників. Водночас залишається неврегульованим питання, коли особа є опікуном або піклувальником багатьох недієздатних або обмежено дієздатних осіб, у зв'язку з чим інформую про таке.

Під час здійснення відвідувань у межах реалізації національного превентивного механізму (далі – НПМ) відповідно до Закону України «Про Уповноваженого Верховної ради України з прав людини» та Факультативного протоколу до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання групами НПМ фіксується, що в окремих закладах соціального захисту *посадові особи одночасно виконують функції опікунів щодо 50 і більше підопічних/вихованців*. Вказане навантаження об'єктивно унеможлиблює індивідуальний підхід до кожного підопічного/вихованця та належне поєднання опікуном виконання посадових обов'язків працівника закладу та опікунських функцій, як це передбачено Правилами опіки та піклування, затвердженими наказом Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства освіти України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України від 26.05.1999 № 34/166/131/88, а також Порядком використання сум пенсій (щомісячного довічного грошового утримання) та/або державних соціальних допомог, нарахованих відповідно до законодавства дітям-сиротам, дітям, позбавленим батьківського піклування, недієздатним особам та особам, цивільна дієздатність яких обмежена, які є вихованцями/підопічними дитячих будинків-інтернатів, психоневрологічних інтернатів, затвердженим наказом Міністерства соціальної політики України від 17.08.2018 № 1173.

Окрім зазначеного, виникає очевидний конфлікт інтересів, бо працівник закладу одночасно розпоряджається пенсійними коштами та майном підопічних і об'єктивно може бути незацікавленим у поновленні їхньої цивільної дієздатності або вибутті з інтернату.

Більше того, практика, за якої опікуном виступає посадова особа закладу, у якому проживає недієздатна особа, не відповідає міжнародним рекомендаціям. Зокрема, Європейський комітет із запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню у пункті 45 Доповіді Урядові України за результатами візиту до України з 26 травня по 06 червня 2025 року (СРТ/Inf (2026) 11) наголошує, що доручення опіки тому самому закладу, у якому перебуває недієздатна особа, може легко призвести до конфлікту інтересів, а також вкотре закликає українські органи влади шукати альтернативні рішення, які б краще гарантували незалежність та неупередженість опікунів.

У зв'язку з викладеним, пропоную:

1) статтю 72 проєкту доповнити встановленням обмеження щодо кількості осіб, над якими одна фізична особа може здійснювати опіку або піклування;

2) частину першу статті 73 проєкту, де визначено перелік фізичних осіб, які не можуть бути призначені опікунами або піклувальниками, доповнити пунктом 16, який рекомендуємо викласти у такій редакції: «16) яка є посадовою особою закладу соціального захисту, у якому перебуває недієздатна фізична особа або фізична особа, дієздатність якої обмежена».

1.14. В статті 74 проєкту зазначено, що до встановлення опіки або піклування і призначення опікуна або піклувальника опіку або піклування над фізичною особою здійснює відповідний орган опіки і піклування.

Слід зазначити, що моніторингом Уповноваженого встановлено випадки, коли під час дії воєнного стану в Україні недієздатні особи, яким за рішенням суду призначено опікуна, залишилися без фактичного догляду опікуна внаслідок невстановленого місця його перебування, втрати зв'язку.

В таких випадках орган опіки та піклування не має визначених законодавством повноважень щодо здійснення тимчасової опіки над недієздатною особою, якій за рішенням суду встановлено опікуна. Недієздатна особа залишається без належного догляду і нерідко в ситуаціях, що можуть загрожувати її життю і здоров'ю.

Відтак в проєкті доцільно визначити право органів опіки та піклування здійснювати тимчасову опіку над недієздатною особою, коли втрачено зв'язок з опікуном, або ж опікун ухиляється від виконання своїх обов'язків, до моменту відновлення контакту з опікуном і продовження виконання ним своїх обов'язків або призначення особі нового опікуна.

1.15. Пунктом 13 частини першої статті 73 проєкту передбачено, що опікуном або піклувальником не може бути фізична особа, яка перебуває у шлюбі з особою, яка відповідно до пунктів 3-6, 8 і 10 частини першої цієї статті не може бути опікуном або піклувальником.

Реалізація вказаного положення на практиці може призвести до ситуації, коли особа, яка потребує опіки чи піклування, залишиться без опікуна чи піклувальника.

Наприклад, опіки потребує повнолітня особа, визнана судом недієздатною. Батько цієї особи не може бути опікуном, оскільки зловживає спиртними напоями або наркотичними засобами. Із пропонованих проєктом підстав, мати також не зможе бути опікуном, оскільки перебуває у шлюбі з особою, яка не може бути опікуном. Інших членів сім'ї, які можуть бути опікунами, немає.

Відтак особа, визнана недієздатною, позбавляється можливості мати опікуна із складу членів своєї сім'ї. Такий підхід є сумнівним з огляду на інтереси недієздатної особи.

У статті 73 проєкту не деталізовано, в яких випадках опікуном або піклувальником не може бути фізична особа, яка перебуває у шлюбі з особою, яка відповідно до пунктів 3-6, 8, 10 частини першої цієї статті не може бути опікуном або піклувальником. Водночас редакція статті не містить чіткого

розмежування щодо сфери застосування цієї норми (чи йдеться про встановлення опіки та піклування щодо дитини, чи щодо повнолітньої особи, яка потребує опіки чи піклування). Відсутність такої конкретизації може призвести до неоднозначного тлумачення та різного правозастосування. Враховуючи специфіку підстав і порядку встановлення опіки та піклування у кожному з таких випадків, вважаю доцільним нормативно розмежувати відповідні положення. З огляду на викладене, пропоную виокремити положення щодо встановлення опіки та піклування над дитиною в окрему статтю 73-1 проекту.

1.16. Статтею 79 проекту пропонується встановити: «Піклувальник не може надавати згоду на укладення договору між підопічним і своєю дружиною (своїм чоловіком) або своїми близькими родичами (*батьки, діти, брати, сестри*), крім передання підопічному майна у власність за договором дарування або в безоплатне користування на підставі договору позички». З цього приводу зазначу, що невинуватене та штучне звуження кола близьких родичів несе ризики зловживань і прихованого конфлікту інтересів з боку піклувальника. Як вбачається, головна мета цієї норми – унеможливити ситуацію, коли піклувальник діє у власних інтересах чи інтересах своєї родини за рахунок майна підопічного. Проте, встановлення в дужках вичерпного переліку родичів (*батьки, діти, брати, сестри*) формально легалізує правочини підопічного з дідом, бабою, онуками чи правнуками піклувальника. Тобто, проєкт забороняє піклувальнику погоджувати відчуження майна підопічного на користь свого сина, але надає повне право дозволити таку ж угоду зі своїм онуком, що, по суті, суперечить захисній суті інституту піклування.

Крім того, такий підхід демонструє неузгодженість із суміжним законодавством. В українській правовій системі, зокрема в антикорупційному та процесуальному законодавстві, закріплено значно ширше розуміння терміна «близькі родичі» для цілей запобігання конфлікту інтересів, куди обов'язково входять діди, баби та онуки.

Відтак пропоную переглянути зазначений вичерпний перелік та розглянути можливість включення до нього інших близьких родичів, наприклад, зазначити «...своїми близькими родичами (*батьками, дітьми, братами, сестрами, дідом, бабою, онуками*)...».

1.17. У частині другій статті 85 проекту пропущено слово «днів» у формулюванні «Суд розглядає таку заяву протягом тридцяти календарних з дня її надходження».

1.18. Частиною першою статті 197 проекту передбачено детальний, хоч і невичерпний (що випливає з формулювання «зокрема»), перелік об'єктів приватних відносин. Однак навіть із детальним переліком, початкове формулювання «...будь-які блага, що мають особисту та/або майнову цінність...» залишається надмірно широким. У цивілістиці об'єктом є не благо взагалі, а юридично значуще благо, яке за природою має бути здатним до правового регулювання та включення в цивільний оборот (або бути об'єктом охорони). Спроба охопити максимально широкий спектр явищ шляхом такого

узагальнення є методологічною помилкою. Якість кодифікації забезпечується чіткою класифікацією, а не універсалізацією.

Особисті блага (пункт 1) – це об'єкти абсолютної охорони, які є невідчужуваними і не можуть бути предметом угод (не є об'єктами обороту).

Речі та майно, гроші, цінні папери та інші фінансові інструменти, інформація; цифрові речі; результати інтелектуальної, у тому числі творчої, діяльності та інші об'єкти права інтелектуальної власності, послуги, результати робіт (пункти 2-7) – це об'єкти цивільного обороту. Зведення невідчужуваних немайнових благ та оборотних майнових благ в один спільний перелік під загальною категорією «об'єкти приватних відносин» є хибним і стирає фундаментальну відмінність між правами, пов'язаними з особистістю (які мають абсолютний захист), і правами, пов'язаними з майном (які мають відносний оборот).

1.19. Стаття 202 проєкту вводить таке поняття, як цифрові речі та перелік цифрових речей, до яких віднесено віртуальні активи, цифровий контент, бази даних, зображення, зокрема 3D-моделі, доменні імена та облікові записи в цифрових системах, інші об'єкти.

Запропонований у цій статті проєкту перелік цифрових речей не є вичерпним, і в межах однієї статті поєднано об'єкти з різних сфер правового регулювання, що ускладнює її системне застосування. Так, окремі категорії таких об'єктів можуть належати до персональних даних або їх містити, що потребує чіткого розмежування із правовим регулюванням у сфері захисту персональних даних.

1.20. Виключення статей 206-208, які містяться у чинному ЦК України та які визначають види форм правочинів та імперативний перелік правочинів, що вимагають письмової форми, є концептуальною помилкою проєкту.

Визначення форми правочину виконує три ключові юридичні функції – доказову, попереджувальну та забезпечувальну. Виключення переліку правочинів, що повинні укладатися у письмовій формі, негативно впливає на правову визначеність. Залишивши лише загальний принцип (свобода форми, якщо інше не передбачено законом), ЦК України втратить систематизацію і змусить учасників та суди шукати вимоги до форми в усіх інших законах, що є неефективним і створює прогалини.

Правова визначеність вимагає, щоб правила, особливо ті, що стосуються дійсності правочинів, були чіткими, доступними та передбачуваними. Виключення переліку правочинів, що повинні бути укладені у письмовій формі, знизить передбачуваність, ускладнить доведення факту укладення значних правочинів і, як наслідок, збільшить кількість судових спорів щодо їхньої дійсності або належного виконання. Це прямо суперечить меті забезпечення стабільності цивільного обороту.

1.21. Частинами другою та третьою статті 231 проєкту пропонується встановити механізм одностороннього позасудового визнання договору недійсним шляхом надсилання заяви іншій стороні, який передбачає

автоматичну недійсність договору у разі пасивної поведінки (мовчання) іншої сторони протягом шести місяців.

З цього приводу слід звернути увагу на ризики, які породжує запропонована новела. Чинна доктрина поділяє недійсні правочини на нікчемні (недійсні в силу закону) та оспорювані (дійсні до моменту визнання їх такими судом). Стаття 231 проєкту фактично стирає цю межу, перетворюючи оспорювані правочини на «умовно нікчемні» за волевиявленням однієї сторони. Надання одній стороні права одноособово, без участі незалежного арбітра (суду), змінювати правовий статус договору з «дійсного» на «недійсний» є наділенням приватної особи квазісудовими повноваженнями. Це може призвести до того, що треті особи, банки, нотаріуси та державні реєстратори не матимуть достовірної інформації про статус договору, оскільки його чинність залежатиме від факту надсилання/отримання приватного листа та спливу шестимісячного строку, який не фіксується у публічних реєстрах.

Закріплена у статті 204 чинного ЦК України та статті 230 проєкту презумпція правомірності правочину імперативно покладає тягар доказування підстав недійсності на сторону, яка заперечує юридичну силу договору. Натомість, положеннями частини третьої статті 231 проєкту обов'язок звернення до суду фактично перекладається з особи, яка оспорує правочин, на добросовісну сторону, яка прагне зберегти його чинність. Така конструкція суперечить фундаментальним засадам змагального процесу, змушуючи сторону вдаватися до превентивного позову про визнання договору дійсним виключно з метою уникнення наслідків спливу шестимісячного строку. Це призведе до фактичного скасування презумпції правомірності, оскільки юридичний факт недійсності правочину пов'язується законодавцем не з доведеністю вад волі чи дефектів змісту, а з процесуальною пасивністю контрагента.

Крім того, звертаю увагу, що запропонований механізм може стати інструментом для недобросовісних боржників, адже замість виконання зобов'язання за договором (сплати боргу, поставки товару), боржник зможе надіслати заяву про недійсність договору, посилаючись на «помилку» (стаття 245 проєкту) або «тяжку обставину» (стаття 249 проєкту). З моменту отримання такої заяви виникає стан правової невизначеності, який триває мінімум шість місяців.

Окремо звертаю увагу на процесуальні ризики. Аналізована норма прив'язує настання недійсності до факту «отримання заяви» та відсутності заперечень протягом шести місяців. Існує висока ймовірність неотримання кореспонденції з об'єктивних причин (зміна офісу, помилки поштової служби, перебування особи за кордоном, бойові дії тощо). Тобто якщо добросовісна сторона не отримала листа або пропустила шестимісячний строк через хворобу/відрадження, цілком законний і виконаний договір автоматично стає недійсним. Це є непропорційним втручанням у право власності та призведе до порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини та

основоположних свобод та порушенням права на справедливий суд, оскільки особа позбавляється прав без судового розгляду.

Для оспорюваних правочинів (наприклад, вчинених під впливом помилки, обману, тяжкої обставини) необхідне встановлення юридичних фактів, які мають оціночний характер. Тільки суд може оцінити, чи була помилка «істотною», а обставина «тяжкою». Передача права кваліфікувати ці оціночні категорії самій стороні конфлікту та автоматичне визнання договору недійсним без судової перевірки наявності складу цивільного правопорушення нівелює функцію правосуддя.

1.22. Частина друга статті 259 проєкту надає повнолітнім особам право бути законними представниками своїх непрацездатних батьків *без спеціального уповноваження*: «Повнолітні син, дочка мають право звернутися за захистом цивільних прав та/або правомірних інтересів своїх непрацездатних батьків як їхні законні представники, без спеціального уповноваження, навіть якщо відповідно до закону непрацездатні батьки мають право звернутися за таким захистом». Запропонована новела потребує впровадження імперативних запобіжників для захисту майнових інтересів осіб похилого віку. Проєкт не містить належного механізму легітимації повноважень законного представника перед третіми особами, а також критеріїв верифікації юридичного факту «непрацездатності» батьків за відсутності судового рішення про обмеження їхньої цивільної дієздатності.

Слід наголосити, що наявність статусу пенсіонера або інвалідності (медичний критерій) не є тотожною втраті здатності усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними (вольовий критерій). Така законодавча невизначеність створює ризики несанкціонованого розпорядження майновими правами дієздатних осіб з боку їхніх дітей, що може відбуватися всупереч дійсному волевиявленню власників майна.

1.23. Запропонована редакція частини п'ятої статті 275 проєкту, яка встановлює спеціальну позовну давність у п'ять років для вимог про визнання недійсним правочину, вчиненого «внаслідок зловмисної домовленості однієї сторони з другою стороною», а також уніфікує цей строк для правочинів, вчинених під впливом насильства, містить суттєві ризики порушення принципу правової визначеності та доступу до правосуддя.

Включення «зловмисної домовленості» до переліку підстав із подовженим п'ятирічним строком (порівняно із загальними трьома роками) створює загрозу стабільності цивільного обороту. Встановлення для цієї категорії спеціального, довшого за загальний, строку без чіткого визначення моменту, коли особа «мала дізнатися» про таку домовленість, відкриває широкі можливості для маніпуляцій та ревізії контрактів через значний проміжок часу. Таке положення може стати інструментом для недобросовісного оспорювання правочинів корпоративними структурами після зміни керівництва, що виходить за межі легітимної мети захисту цивільних прав.

Формулювання «зловмисна домовленість однієї сторони з другою стороною» є оціночною категорією, яка у поєднанні зі збільшеним строком може спричинити зловживання процесуальними правами, оскільки дозволяє оспорювати стабільні правовідносини через тривалий час на підставі суб'єктивних тверджень про «зловмисну домовленість».

1.24. Стаття 278 проекту вносить концептуальні правки до нормативного регулювання початку перебігу позовної давності, демонструє спробу систематизації правил, включає прогресивні спеціальні норми, але містить радикальну та доктринально спірну новелу у регулюванні загальної позовної давності.

Законопроектом пропонується встановити, що «перебіг загальної позовної давності починається з моменту завершення календарного року, в якому особа дізналася або могла дізнатися про порушення свого права...» (частина перша статті 278 проекту).

Чинний ЦК України і доктрина встановлюють, що строк давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила. Відтак новела, яка пропонує відкладати початок перебігу до завершення календарного року, фактично додає до загального трирічного строку ще до 364 днів, протягом яких строк не перебігає. Це штучно продовжує позовну давність і підриває принцип правової визначеності та необхідність швидкого реагування.

1.25. Положення проекту про включення вчинення виконавчого напису нотаріуса до підстав переривання позовної давності (пункт п'ятий частини другої статті 281 проекту) є сумнівним.

Виконавчий напис нотаріуса – це виконавчий документ, який ґрунтується на припущенні про безспірність вимоги. Він не є аналогом судового позову (акту судового захисту) і не передбачає судового з'ясування спірного права.

Прирівнювання виконавчого напису до позову дозволить кредиторам штучно переривати позовну давність без фактичного початку судового процесу, що підриває принцип правової визначеності та стимулює зловживання. Відтак рекомендуємо виключити положення про виконавчий напис нотаріуса як підставу переривання позовної давності.

1.26. Статтею 287 проекту встановлюється, що особисті права визначає Конституція України, цей Кодекс та/або інший закон. Визначений ними перелік особистих прав не є вичерпним.

Фізичній особі належать також інші особисті права за умови відповідності їх статті 286 цього Кодексу.

Юридична особа може мати інші особисті права за умови відповідності їх статті 286 цього Кодексу, крім особистих прав, які за своєю природою можуть належати лише людині.

Звертаю увагу на те, що застосоване у частинах другій – третій вказаної норми формулювання «інші особисті права» не відповідає принципу правової визначеності, адже, якщо особисті права визначаються Конституцією України,

цим Кодексом та/або іншим законом, то незрозуміло, про які ще особисті права може іти мова і де вони будуть визначені.

Якщо мова іде про особисті права, встановлені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України та які є частиною національного законодавства України, то їх варто включити у перелік, визначений у частині першій пропонованої статті.

1.27. Стаття 294 проєкту не узгоджується з чинним законодавством, зокрема зі статтею 14 Закону України «Про захист персональних даних», оскільки нормами профільного закону вже чітко визначено, що саме вважається поширенням персональних даних, і дублювання цих критеріїв у проєкті призведе до розбіжностей у правозастосуванні.

Крім того, статтею 294 проєкту не запроваджується дієвий механізм для цифрового простору, оскільки самого лише спростування в мережі Інтернет часто недостатньо для відновлення прав. Ефективний захист інформаційних прав у таких випадках має обов'язково передбачати обов'язок особи, яка поширила недостовірну інформацію, вжити заходів щодо її видалення з відповідного ресурсу (деактивації посилання). Без закріплення обов'язку видалення даних, спростування залишається декларативним інструментом, що не дозволяє повноцінно зупинити порушення права особи на приватність та захист її репутації у сучасному медіапросторі.

1.28. Статтею 27 Конституції України встановлено: «Кожна людина має невід'ємне право на життя». Це положення реципіровано з модифікацією у частині першій статті 300 проєкту: «Фізична особа має невіддільне право на життя». Поява невідповідності термінології проєкту Конституції України є невиправданим та вкрай небажаним законодавчим кроком. Це може призвести до звуження змісту конституційних гарантій та виникнення колізій у правозастосуванні.

По-перше, конституційний термін «людина» підкреслює природно-правовий характер права на життя, яке належить особі за фактом народження, незалежно від її правового статусу, громадянства чи обсягу дієздатності. Натомість поняття «фізична особа» є суто цивілістичною категорією (суб'єктом правовідносин), що теоретично допускає можливість обмежень. Право на життя має захищатися ширше – навіть щодо тих суб'єктів, чия цивільна правоздатність може бути під питанням у певних юрисдикціях чи ситуаціях (наприклад, питання статусу ембріона або людини в стані клінічної смерті).

По-друге, заміна поняття «невід'ємне» (inalienable – те, що неможливо відчужити за своєю природою) на «невіддільне» (inseparable – те, що фізично пов'язане з особою) є помилковою. Право на життя не просто «пов'язане» з особою, воно є фундаментом її існування, який держава зобов'язана захищати, а не просто констатувати його наявність як особистого немайнового блага.

Таким чином, запропонована редакція частини першої статті 300 проєкту не відповідає частині першій статті 27 Конституції України та може призвести до необґрунтованого зниження рівня охорони фундаментального права людини.

Основний нормативно-правовий акт приватного права повинен розвивати та конкретизувати положення Конституції України, а не викривляти їх шляхом довільної зміни усталеної термінології. Вживання різних термінів («людина» в Конституції України та «фізична особа» в ЦК України) для позначення одного й того ж суб'єкта права на життя порушує принцип правової визначеності. Відтак пропоную привести частину першу статті 300 проекту у повну відповідність до тексту Основного Закону, виклавши її в такій редакції: «Кожна людина має невід'ємне право на життя».

1.29. Частиною третьою статті 300 проекту встановлено: «Задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя, зокрема всі види евтаназії, заходи асистованого самогубства, заборонені».

Звертаю увагу на ризики, які несе у собі вказана імперативна норма.

По-перше, абсолютна заборона всіх видів евтаназії без чіткого законодавчого розмежування на активну та пасивну створює правову колізію з правом пацієнта на відмову від медичного втручання, яке закріплене у статті 43 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» та статті 284 ЦК України. Такі ж гарантії пропонується закріпити і в проекті, зокрема, у частині сьомій статті 304 та частині першій статті 308. У медичній практиці відмова від реанімаційних заходів або відключення систем життєзабезпечення у безнадійних хворих на їхню вимогу (або вимогу законних представників) часто класифікується доктриною як «пасивна евтаназія». Запропонована редакція статті 300 фактично криміналізує такі дії лікарів, прирівнюючи реалізацію права пацієнта на гідну смерть до вбивства.

По-друге, таке формулювання частини третьої статті 300 проекту загрожує інституту паліативної допомоги. Застосування високих доз знеболювальних препаратів (опіоїдів) для полегшення передсмертних страждань пацієнта може мати побічним ефектом пригнічення дихання та прискорення біологічної смерті. Широке тлумачення заборони «задоволення прохання про припинення життя» може призвести до ситуації, коли лікарі, побоюючись юридичної відповідальності, відмовлятимуть термінальним хворим у належному знеболенні, що є порушенням права на повагу до гідності та свободи від катувань.

По-третє, питання «асистованого самогубства» вимагає не простої заборони, а чіткого нормативного регулювання. У медичній практиці розмежування між власне сприянням смерті та наданням паліативних засобів чи консультацій є вкрай складним. За відсутності профільного закону про біоетику, внесення такої норми до ЦК України створює ризик правової невизначеності.

Відтак вбачається, що запропонована редакція частини третьої статті 300 проекту потребує перегляду у частині розгляду питання про можливість виключно комплексного запровадження у національну правову систему.

1.30. Запропонована редакція статті 304 проекту потребує узгодження з чинними нормами Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я».

Так, частиною третьою пропонованої статті 304 проєкту встановлюється можливість надання медичної та/або реабілітаційної допомоги фізичній особі, яка досягла чотирнадцяти років, за її інформованою письмовою згодою.

У той же час, частиною другою статті 43 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» визначений виняток, за наявності якого згода пацієнта чи його законного представника на медичне втручання не потрібна. Таким винятком, зокрема, є наявність ознак прямої загрози життю пацієнта за умови неможливості отримання з об'єктивних причин згоди на таке втручання від самого пацієнта чи його законних представників.

Таким чином, до пропонованої статті 304 проєкту варто включити виняток, встановлений частиною другою статті 43 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», з метою уникнення протиріччя між ЦК України та Законом України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» у майбутньому.

Крім того, частина четверта пропонованої статті 304 проєкту також потребує узгодження із частиною першою статті 43 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», оскільки встановлює ширше коло осіб, які повинні надавати інформовану письмову згоду щодо надання медичної та/або реабілітаційної допомоги малолітній дитині.

Формулювання «у разі відсутності батьків, опікуна або іншого законного представника», застосоване в абзаці другому частини четвертої пропонованої статті 304 проєкту, не відповідає принципу правової визначеності, оскільки з її змісту незрозуміло, що розуміється під умовами відсутності вказаних осіб (їх смерть, тимчасова відсутність, яка унеможлиблює надання згоди, позбавлення батьківських прав тощо).

1.31. Абзацами першим-третім статті 305 проєкту передбачено: «Фізична особа може реалізувати свою репродуктивну функцію, зокрема із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій, на умовах та порядку, визначених законодавством.

Програми допоміжних репродуктивних технологій застосовують лише за медичними показаннями та за наявності письмової поінформованої згоди повнолітньої дієздатної фізичної особи.

Кріоконсервацію та зберігання репродуктивних біологічних матеріалів, ембріонів з метою використання для власних потреб, донорства, використання та розпоряджання анатомічними матеріалами, що мають репродуктивні властивості, здійснюють на умовах та порядку, визначених законом».

У зв'язку з цим звертаю увагу, що на сьогодні Закон України «Про застосування допоміжних репродуктивних технологій» не прийнято.

З огляду на демографічну ситуацію, яка склалася в державі після повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну, з метою додержання положень статті 16 Конституції України (збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави) вважаю за необхідне урегулювати зазначене питання в цивільному законодавстві положенням, яке гарантуватиме

право застосування допоміжних репродуктивних технологій із використанням репродуктивних клітин для осіб після їх смерті, оголошених судом померлими або безвісно відсутніми.

Необхідність законодавчого врегулювання цього питання неодноразово піднімалося мною перед Міністерством охорони здоров'я України та комітетами Верховної Ради України. Зокрема, позиція Уповноваженого до законопроекту № 10450 від 30.01.2024 «Про внесення змін до статті 281 Цивільного кодексу України щодо збереження генофонду Українського народу» була надіслана до Комітету Верховної Ради України з питань правової політики листом від 09.02.2024 № 1493.2/1560/1/24/24/40.3.

З урахуванням викладеного вище, пропоную доповнити статтю 305 проєкту новою частиною, яка передбачатиме, що фізична особа, репродуктивні клітини якої зберігаються відповідно до законодавства, має право розпорядитися ними на випадок своєї смерті або оголошення судом її померлою чи безвісно відсутньою та визначити форму, в якій це розпорядження може бути реалізоване (заява, довіреність, заповіт тощо), кому це розпорядження може бути адресоване (другому з подружжя померлої/оголошеної судом померлою/зниклої безвісти особи, іншому члену сім'ї, сторонній фізичній особі, іншому учаснику цивільних відносин), а також установити, що волевиявлення особи, вчинене та посвідчене нотаріально до введення в дію цього Закону щодо власних репродуктивних клітин, є підставою для застосування допоміжних репродуктивних технологій із використанням цих репродуктивних клітин.

1.32. Частина третя статті 314 проєкту, що надаватиме право на помічництво дієздатній фізичній особі, яка за станом здоров'я не може самостійно здійснювати свої цивільні права та/або виконувати обов'язки, не відповідає принципу правової визначеності, оскільки зі змісту цієї норми неможливо встановити: 1) що розуміється під поняттям помічництво; 2) чи вважається помічництво представництвом відповідної особи у певних випадках; 3) хто може бути відповідним помічником.

1.33. Положення частини чотирнадцятої статті 315 проєкту, яким передбачається допустимість використання початкової літери прізвища фізичної особи, потребують додаткового уточнення. Саме по собі використання початкової літери прізвища не гарантує неможливості ідентифікації особи, особливо у випадках, коли інформація поєднується з іншими даними.

З метою забезпечення належного захисту приватного життя та запобігання можливій ідентифікації фізичної особи пропоную доповнити абзац другий частини чотирнадцятої статті 315 проєкту словами: «якщо таке використання не дозволяє ідентифікувати фізичну особу».

Також у запропонованій редакції статті 315 проєкту стосовно псевдонімів варто уточнити більш детальний порядок їх використання під час вчинення правочинів, для уникнення можливих зловживань та введення в оману інших осіб.

Крім того, звертаю увагу на те, що запропонована у частині дванадцятій статті 315 проєкту форма псевдоніму «спеціальний літеральний та/або цифровий код» не відповідає принципу правової визначеності, оскільки законопроект не розкриває зміст цього поняття, що унеможлиблює його однозначне тлумачення.

1.34. Зауважую, що запропонована у абзаці другому частини другої статті 316 проєкту можливість використання підпису фізичної особи через уповноважену нею особу є недоцільною, оскільки суперечить самій правовій природі підпису як засобу ідентифікації відповідної фізичної особи та підтвердження її волевиявлення.

1.35. Статтею 317 проєкту закріплене право на індивідуальність. Окремі положення цієї статті потребують уточнення з огляду на принцип рівності та заборону дискримінації.

1.35.1. Абзацом першим частини третьої статті 317 проєкту встановлена заборона дискримінації фізичної особи за ознаками індивідуальності.

Заборона дискримінації особи та/або групи осіб за їх певними ознаками передбачена Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06.09.2012 № 5207-VI.

Вбачається, що потребує додаткового узгодження запропонований проєктом перелік ознак, за якими заборонена дискримінація, із рамковим антидискримінаційним законом.

Окрім того, вважаю доцільним доповнити вказаний перелік ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, які є складовими ідентичності та індивідуальності особи. Звертаю увагу, що Європейська комісія проти расизму та нетерпимості (ЄКРН) у своїй доповіді щодо України за результатами п'ятого циклу моніторингу (2017 рік) рекомендувала внести згадку про вказані ознаки в антидискримінаційне законодавство України. Вказана рекомендація залишається невиконаною.

1.35.2. Зі змісту окремих положень частин другої та третьої статті 317 проєкту вбачається, що фізична особа має право на формування, збереження та зміну своєї індивідуальності, якщо це не суперечить, зокрема, доброзвичайності.

Не є дискримінацією фізичної особи за ознаками індивідуальності встановлення відмінностей, обмежень, привілеїв або вимог у відносинах, якщо вони об'єктивно обґрунтовані, розумні, переслідують легітимну мету, способи досягнення якої є належними та необхідними, зокрема захист доброзвичайності.

Як було зазначено вище, категорія «доброзвичайність», яка вводиться проєктом, не має достатньої правової визначеності та передбачуваності, що створює ризик свавільного обмеження права на індивідуальність.

Будь-яке втручання у сферу особистої автономії має бути передбаченим законом, мати легітимну мету та бути необхідними у демократичному суспільстві.

Посилання на захист доброзвичайності як самостійну легітимну підставу для обмеження права на індивідуальність є сумнівним, а запропонований підхід потребує перегляду.

1.35.3. Також відповідно до положень частини третьої статті 317 проєкту не є дискримінацією фізичної особи за ознаками індивідуальності об'єктивна необхідність відповідності особистих якостей, навичок, вмінь, зокрема зовнішнього вигляду, фізичного стану, специфічним професійним вимогам, встановленим законом та/або договором, без якої належне виконання професійних, трудових, службових, військових та інших обов'язків є неможливим.

Наголошую, що встановлення додаткових вимог, зокрема стосовно зовнішнього вигляду та фізичного стану, потребує чіткого узгодження з підходом «належної та вирішальної професійної вимоги» (*genuine and determining occupational requirement*), який закріплений зокрема у статті 4 Директиви Ради ЄС 2000/78/ЄС від 27.11.2000 про встановлення загальних рамок для однакового ставлення у сфері зайнятості та професійної діяльності, з метою унеможливлення випадків необґрунтованого обмеження прав і свобод людини і громадянина.

1.36. Запропонована редакція статті 318 проєкту щодо права фізичної особи на власне зображення та голос передбачає випадки, коли згоду вважають наданою (зокрема у разі фіксації в громадських місцях, на публічних заходах, при добровільному позуванні або за відсутності заперечень). Водночас відсутність у статті вимоги щодо належного інформування особи ускладнює підтвердження того, що така згода була поінформованою та наданою щодо конкретної мети використання.

З огляду на це доцільно уточнити, що у наведених випадках особа має бути доступно та зрозуміло поінформована про факт фіксації її зображення чи голосу, а також про мету їх подальшого використання або оприлюднення, оскільки сама по собі відсутність заперечень не може однозначно свідчити про надання згоди.

1.37. Запропоновані стаття 319 («Право на біометричні дані») та стаття 320 («Право на генетичні дані») проєкту потребують виключення, оскільки це належить до сфери регулювання спеціальним законодавством. Біометричні та генетичні дані за своєю правовою природою є категоріями персональних даних, порядок обробки яких регламентується Законом України «Про захист персональних даних».

Закріплення окремих визначень та вимог до обробки цих даних у проєкті створюватиме термінологічні розбіжності та правову колізію із чинним законодавством.

Крім того, стаття 320 проєкту щодо генетичних даних не узгоджується із Законом України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини», який уже встановлює спеціальний порядок для обробки такої інформації.

Наголошую, що реалізація прав особи щодо таких специфічних категорій даних має здійснюватися виключно через механізми спеціального законодавства, яке містить необхідні запобіжники та процедури контролю.

1.38. Запропонована редакція статті 325 проєкту щодо надання згоди на використання, зокрема у спосіб опублікування, особистих нотаток померлої

фізичної особи або фізичної особи, яку оголошено померлою, а також на використання її кореспонденції, потребує уточнення з огляду на можливі ризики втручання у приватне життя третіх осіб. Так, особисті нотатки та кореспонденція можуть містити інформацію про третіх осіб, які не є суб'єктами постмортальних прав і не надавали згоди на поширення таких відомостей.

У зв'язку з цим доцільно передбачити, що реалізація права на надання згоди щодо використання особистих нотаток і кореспонденції померлої фізичної особи або фізичної особи, яку оголошено померлою, має здійснюватися з урахуванням прав та інтересів інших фізичних осіб, інформація про яких у них міститься.

1.39. Запропонована редакція статті 327 проєкту потребує доопрацювання з огляду на ризики правової невизначеності та дублювання предмета регулювання спеціального законодавства у сфері захисту персональних даних. Використання терміну «особиста інформація», який охоплює персональні дані та інші невизначені категорії відомостей, не відповідає вже закріпленій у законодавстві термінології та може призвести, зокрема до розмивання правового режиму обробки та захисту персональних даних.

Положення частин другої-четвертої вказаної статті фактично відтворюють механізми, уже врегульовані Законом України «Про захист персональних даних», що створює ризик колізій між загальними нормами проєкту ЦК України та спеціальними нормами профільного закону.

З метою забезпечення узгодженості правової системи та дотримання принципу пріоритету спеціального законодавства пропоную виключити частини другу-четверту статті 327, а частину п'яту викласти у такій редакції:

«Правові відносини, пов'язані із захистом і обробкою персональних даних, визначаються законом».

1.40. Запропоновану редакцію статті 328 проєкту пропонується виключити з огляду на необхідність забезпечення системності правового регулювання у сфері захисту персональних даних.

Право на забуття за своєю правовою природою є складовою комплексного права на захист персональних даних та реалізується через процедури обробки персональних даних і відповідні обов'язки володільців таких даних. У європейській практиці, зокрема відповідно до статті 17 Загального регламенту про захист даних (GDPR), це право нерозривно пов'язане із спеціальним правовим режимом контролю за обробкою даних і не функціонує як автономний цивільно-правовий інститут. Відповідні механізми вже передбачені у євроінтеграційному проєкті Закону України «Про захист персональних даних» (реєстр. № 8153 від 25.10.2022).

З метою уникнення дублювання об'єктів регулювання та забезпечення належної імплементації стандартів Регламенту Європейського парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27.04.2016 про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС в Україні, реалізація права на забуття має здійснюватися *виключно в межах спеціального законодавства* про захист персональних даних, що

гарантуватиме баланс між приватним життям особи та свободою вираження поглядів.

1.41. Запропонована редакція статті 329 проєкту потребує узгодження із чинним законодавством у сфері захисту персональних даних та охорони здоров'я з метою уникнення колізій у правозастосуванні.

Право особи на доступ до інформації про себе, у тому числі такої, що становить лікарську таємницю, вже передбачено статтею 16 Закону України «Про захист персональних даних», а також нормами спеціального Закону «Основи законодавства України про охорону здоров'я», які встановлюють чіткий порядок доступу до медичної інформації. Так, положення частин четвертої-шостої статті 329 проєкту фактично дублюють та подекуди розширюють процеси, що вже є предметом регулювання у статтях 39, 39-1 та 40 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я».

Закріплення цих механізмів у Цивільному кодексі з іншим рівнем деталізації створить правову невизначеність та суперечитиме принципу пріоритету спеціальної норми над загальною (*lex specialis derogat legi generali*).

У зв'язку з цим пропонується узгодити положення статті 329 проєкту із законами України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» та «Про захист персональних даних» та виключити частини четверту, п'яту та шосту із запропонованої редакції цієї статті.

Крім того звертаю увагу на те, що у частині другій запропонованої статті 329 проєкту, встановлюючи, що батьки мають право на медичну інформацію про свою малолітню дитину (підопічного) до досягнення нею чотирнадцяти років, та одночасно надаючи повний доступ до інформації самій дитині з цього віку, законопроект залишає невизначеним правовий статус батьків щодо доступу до медичної інформації про їхніх дітей віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Такий підхід може ускладнити виконання батьками їхнього прямого обов'язку піклуватися про здоров'я дитини, закріпленого у частині другій статті 1537 проєкту.

1.42. Запропонована редакція частини третьої статті 330 проєкту потребує уточнення з урахуванням вимог законодавства у сфері захисту персональних даних, оскільки передбачає обов'язок нерозголошення медичної інформації у зв'язку із виконанням професійних або службових обов'язків фізичної особи. Водночас доступ до медичної інформації, яка належить до особливо чутливих персональних даних, можуть отримувати не лише медичні працівники чи інші фізичні особи, але й суб'єкти, що діють на підставі цивільно-правових договорів або залучаються до процесів обробки даних у межах діяльності юридичних осіб (зокрема, заклади охорони здоров'я, страхові компанії тощо). З огляду на принципи конфіденційності та безпеки обробки персональних даних, обов'язок утримуватися від поширення медичної таємниці має поширюватися на будь-яку особу, якій така інформація стала відома незалежно від підстав її отримання. У зв'язку з цим частину третю статті 330 проєкту пропонується викласти у такій редакції: «3. Особа зобов'язана утримуватись від поширення медичної

таємниці, що стала їй відома у зв'язку з виконанням професійних, службових обов'язків, договору або з інших джерел. Цей обов'язок є безстроковим, якщо інше не визначено законом».

1.43. Запропонована редакція статті 332 проєкту потребує термінологічного уточнення з метою узгодження із чинним законодавством у сфері електронних комунікацій та цифрових сервісів. Зокрема, у частині першій слова «зображення, аудіо-, відеозаписи, листування в месенджерах, sms- та mms-повідомлення» доцільно замінити формулюванням: «аудіо-, відео-, електронні, текстові та/або мультимедійні повідомлення, у тому числі створені в цифровій формі, включаючи хостинг файлів, обробку текстів або ігри, що пропонуються в середовищі хмарних обчислень і соціальних мережах», що відповідатиме термінології Законів України «Про електронні комунікації», «Про медіа» та «Про цифровий контент та цифрові послуги» та дозволить уникнути технологічно застарілих визначень.

1.44. Запропонована редакція статті 334 проєкту потребує уточнення з метою узгодження із конституційними гарантіями права на приватність та сучасними підходами до захисту персональних даних. Використання терміну «особистий простір» як визначального елементу приватності не повною мірою відповідає усталеній правовій термінології, де застосовується категорія «приватність» або «приватне життя». Такий підхід може призвести до неоднозначного тлумачення змісту права на приватність та звуження його обсягу.

Водночас право на приватність охоплює і цифрові аспекти життєдіяльності особи, що впливає із сучасних умов обробки інформації та практики захисту прав людини. З огляду на це пропонується частину першу статті 334 проєкту викласти у такій редакції: «1. *Фізична особа має право на приватність, у тому числі цифрову*», а статтю 336 – виключити.

Крім того, слід зауважити, що положення частини шостої статті 334 проєкту щодо підстав і порядку обмеження права на приватність не відображає критерії допустимого втручання у приватне життя.

1.45. Запропонована редакція статті 350 проєкту запроваджує правовий режим обробки інформації про юридичну особу на засадах «згоди».

В цьому контексті слід зауважити, що юридична особа не є суб'єктом права на повагу до приватного життя у розумінні статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Закону України «Про захист персональних даних».

Отже, наділення юридичних осіб правами згідно із законодавством у сфері захисту персональних даних є суперечливим питанням та потребує додаткового дослідження та обговорення щодо доцільності та практичної реалізації таких норм. Крім того, положення статті 353 проєкту щодо права юридичної особи на цифровий особистий простір (цифрову приватність) потребують додаткового опрацювання у зв'язку із застосуванням категорії приватності до юридичної особи.

1.46. Розробники слушно відмовилися від нетипового для національної системи права слова «посідання» на користь класичного цивілістичного терміна «володіння», зокрема, статтях 364–369 проєкту. Залишення цього терміна у назві та тексті статті 371 та Розділі IX проєкту руйнує термінологічну єдність оновленого проєкту та порушує правило нормопроектування «одне поняття – один термін».

1.47. Статтею 382 проєкту пропонується визначення та відмежування поняття публічної і приватної речі. Звертаю увагу на наявність зайвого дублювання бланкетних норм та використання оціночних формулювань. Зокрема, у частині першій зазначається, що публічною є річ, яка належить до відповідної сфери «відповідно до Конституції України, цього Кодексу та/або іншого закону». Проте вже у частині третій ця ж думка фактично повторюється вказівкою на те, що підстави віднесення речей до публічних визначають ті ж самі акти – Конституція, цей Кодекс та/або інший закон. Таке тавтологічне дублювання в межах однієї короткої статті є порушенням правил законодавчої техніки та невиправдано перевантажує текст.

Крім того, визначення публічної речі через її призначення для абстрактної «охорони публічного інтересу» у частині першій цієї статті створює ризики для правозастосування. Оскільки розробники оновленого проєкту повністю вилучили конкретний орієнтовний перелік публічних речей, судам буде складно кваліфікувати статус майна у випадках, коли спеціальний закон ще не ухвалено або він прямо не визначає режим конкретного об'єкта. В таких випадках суд буде змушений вирішувати спори виключно на підставі розмитого та суб'єктивного критерію «публічного інтересу», що неминуче призведе до правової невизначеності та формування суперечливої судової практики.

1.48. У статті 447 проєкту передбачається, що право власності на майно припиняється у разі його знищення.

Слід зазначити, що відповідно до статті 2 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», державна реєстрація речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень (далі – державна реєстрація прав) – офіційне визнання і підтвердження державою фактів набуття, зміни або припинення речових прав на нерухоме майно, обтяжень таких прав шляхом внесення відповідних відомостей до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

У зв'язку з цим доцільним є доповнення зазначеної статті другою частиною, якою передбачити, що право власності на майно, для якого передбачена державна реєстрація такого права, припиняється з моменту державної реєстрації припинення права власності.

1.49. Статтею 482 проєкту передбачено, що право власності особи на земельну ділянку може бути припинене за рішенням суду у випадках, встановлених законом. Разом з тим, Земельний кодекс України є основним нормативним актом, що регулює земельні відносини, забезпечує їх детальне правове регулювання, визначає порядок набуття, здійснення та припинення прав

на землю, права та обов'язки землевласників і землекористувачів, а також інші питання, пов'язані з використанням земель.

У Главі 22 Земельного кодексу України врегульовано підстави та порядок припинення права на землю. Статтею 140 Земельного кодексу України визначено вичерпний перелік підстав для припинення права власності на землю.

Враховуючи зазначене, слід зауважити, що прийняття зазначеної норми є недоцільним.

1.50. Зі змісту статті 485 проєкту незрозумілим є обов'язок власника завершити будівництво об'єкта у розумний строк, адже здійснюючи будівництво, забудовник перш за все зобов'язаний дотримуватися будівельних норм і правил, а обов'язку здійснити таке будівництво у певний строк не передбачено чинним законодавством.

Також незрозумілою є правова природа вимоги органу місцевого самоврядування завершити у розумний строк будівництво за відсутності негативного впливу або порушення прав третіх осіб.

Таким чином, зазначена норма потребує доопрацювання.

1.51. Статтею 495 проєкту передбачається визначити особливості витребування державного та комунального майна від добросовісного набувача.

Варто зауважити, що зміни до ЦК України та інших нормативно-правових актів щодо посилення захисту прав добросовісного набувача, прийняті Законом України від 12.03.2025 № 4292-IX, «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо посилення захисту прав добросовісного набувача» під час опрацювання зазначеного проєкту закону (реєстр. № 12089 від 03.10.2024), неодноразово були предметом обговорення на засіданнях профільних комітетів та в межах роботи робочої групи з напрацювання змін до ЦК України у зв'язку з виявленими недоліками правового регулювання та потребою їх подальшого нормативного уточнення, внаслідок чого Уповноваженим неодноразово висловлювалася позиція щодо непідтримки окремих положень у запропонованій редакції.

Частиною третьою статті 388 чинного ЦК України та частиною першою статті 495 проєкту закріплюється, що держава, Автономна Республіка Крим, територіальна громада, крім випадків, встановлених частиною другою статті 367 цього Кодексу, також не може витребувати майно від добросовісного набувача на свою користь, якщо: 1) з моменту реєстрації у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно права власності першого набувача на нерухоме майно, передане такому набувачеві з державної або комунальної власності у приватну власність, безвідносно до виду такого майна, минуло більше десяти років; 2) з дати передачі першому набувачеві з державної або комунальної власності у приватну власність нерухомого майна, щодо якого на момент такої передачі законодавством не була встановлена необхідність державної реєстрації правочину або реєстрації права власності, минуло більше десяти років.

Звертаю увагу, що володіння рухомими та нерухомими речами відрізняється: якщо для володіння першими важливо встановити факт їх

фізичного утримання, то володіння другими можна підтвердити, зокрема, фактом державної реєстрації права власності на це майно у встановленому законом порядку (пункт 43 постанови Великої Палати Верховного Суду від 04.07.18 у справі № 653/1096/16-ц (провадження № 14-181цс18).

Статтею 1 Першого протоколу Конвенції з прав людини та основоположних свобод передбачено, що кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права.

Водночас, концепція «майна» в розумінні статті 1 Першого протоколу має автономне тлумачення, тобто не обмежується власністю на матеріальні речі та не залежить від формальної класифікації у внутрішньому праві. Певні права та інтереси, що становлять активи, також можуть вважатися правом власності, а отже, і «майном».

З огляду на зазначене можна зробити висновок, що факт державної реєстрації права власності застосовується лише щодо нерухомого майна.

Додатково необхідно наголосити, що запис у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно про право власності відчужувача не є безспірним доказом добросовісності набувача. Особа може бути визнана добросовісним набувачем за умови, що правочин, за яким він набув у володіння спірне майно, відповідає усім ознакам дійсності правочину, за винятком того, що він вчинений при відсутності у продавця права на відчуження.

До прикладу, в пункті 91 постанови Великої Палати Верховного Суду від 15.09.2020, справа № 469/1044/17 (провадження №14-317цс19), зазначено, що підставою набуття земельної ділянки у власність із земель державної чи комунальної власності є відповідне рішення органу влади, а не державний акт на право власності на земельну ділянку. Такий акт лише посвідчував відповідне право та не мав самостійного юридичного значення. Враховуючи вказане, а також те, що зміна власника земельної ділянки водного фонду можлива лише у випадку, визначеному у частині другій статті 59 Земельного кодексу України і який є незастосовним у цій справі, для вирішення питання про належність права власності на земельну ділянку та для повернення цієї ділянки власнику визнання недійсним державного акта не є необхідним. Така вимога не є ефективним способом захисту для усунення перешкод у користуванні та розпорядженні земельною ділянкою водного фонду.

Враховуючи викладене вище, можна зробити висновок, що державний акт на право власності на відповідний об'єкт лише посвідчує відповідне право та не має самостійного юридичного значення.

Крім того, необхідно зауважити, що в пояснювальній записці до проєкту відсутні будь-які обґрунтування встановлення десятирічного терміну, після спливу якого не може бути витребувано майно від добросовісного набувача, що в свою чергу, створює відповідні ризики, оскільки ті фізичні чи юридичні особи приватного права, які заволоділи державним чи комунальним рухомим або

нерухомим майном після ухвалення зазначеного проєкту, стануть їх власниками. А тому у разі ухвалення проєкту може бути створено умови для легалізації майна, набутого незаконним шляхом. Додатково потрібно врахувати, що різні типи майна можуть мати відмінні особливості та умови володіння, тому встановлення такого строку може бути неефективним.

Аналіз положень проєкту кодексу у взаємозв'язку з нормами чинного цивільного та земельного законодавства, практикою Верховного Суду, а також стандартами захисту права власності, закріпленими Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, свідчить про наявність суттєвих недоліків запропонованого правового регулювання. Запровадження абсолютної заборони на витребування майна від добросовісного набувача після спливу десятирічного строку, без належного нормативного та фактичного обґрунтування такого строку, не враховує відмінності правового режиму рухомого та нерухомого майна, особливостей набуття та підтвердження права власності, а також ролі державної реєстрації як способу фіксації, а не самостійної підстави виникнення права.

Зазначені положення фактично надають державній реєстрації визначального значення для підтвердження добросовісності набувача, що не узгоджується з усталеною судовою практикою та принципами цивільного права, відповідно до яких добросовісність підлягає оцінці з урахуванням усіх обставин набуття майна та дійсності правочину. За відсутності належних запобіжників це створює ризик легалізації майна, вибулого з державної чи комунальної власності з порушенням закону, а також унеможливорює ефективний захист публічних майнових інтересів.

Ураховуючи викладене, такі положення не забезпечують належного балансу між захистом прав добросовісного набувача та інтересами держави і територіальних громад, не відповідають принципу правової визначеності та можуть призвести до необґрунтованого вибуття майна з державної чи комунальної власності, у зв'язку з чим потребують виключення.

1.52. Проєктом пропонується запровадити новий об'єкт суміжних прав – преспублікації (частина перша статті 625). Водночас у тексті відсутнє визначення цього поняття, що створює ризик неоднозначного тлумачення та ускладнює практичне застосування норми. З огляду на новизну відповідного регулювання для національного законодавства, надання чіткого нормативного визначення є необхідним. Із контексту випливає, що мається на увазі поняття у розумінні Директиви (ЄС) 2019/790 від 17.04.2019, однак таке відсилання не є достатнім без його належної імплементації в тексті проєкту.

1.53. У частині другій статті 649 проєкту встановлюється, що право попереднього користувача можуть передавати або воно може переходити до іншої особи тільки разом із підприємством чи діловою практикою або з тією частиною підприємства чи ділової практики, в яких було використано винахід, корисну модель або здійснено значну і серйозну підготовку для такого використання.

Разом з тим, слід врахувати зміни у законодавстві щодо організаційно-правових форм юридичних осіб. 28.02.2025 набрав чинності Закон України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб», який введено в дію 28.08.2025. Відповідно до частини першої статті 13 зазначеного Закону забороняється створення юридичних осіб у низці організаційно-правових форм, зокрема державних, комунальних, приватних та інших підприємств. Крім того, згідно з частиною першою статті 14 цього Закону передбачено обов'язок прийняття рішення про припинення відповідних підприємств (за визначеними винятками) протягом шести місяців з дня введення Закону в дію. За таких умов використання у проєкті категорії «підприємство» як універсального об'єкта, з яким пов'язується можливість переходу права попереднього користувача, потребує додаткового обґрунтування та узгодження з чинним законодавством. Водночас у статті 384 проєкту єдиний майновий комплекс, що використовується для здійснення підприємницької діяльності, охоплюється поняттям «бізнес», що свідчить про певну термінологічну неузгодженість у межах самого проєкту.

У зв'язку з цим доцільно уточнити відповідні положення з метою забезпечення їх системності та узгодженості з чинним законодавством.

Аналогічні зауваження стосуються положень частини другої статті 660, частини другої статті 671 та частини другої статті 695 проєкту.

1.54. Пунктом 7 частини другої статті 708 проєкту встановлено, що сторони у зобов'язанні повинні не допускати дискримінацію у зобов'язаннях, зокрема безпідставно відмовляти іншій стороні у продажу товарів, виконанні робіт, наданні послуг, що їх пропонують невизначеному колу осіб, або встановлювати для неї менш сприятливі умови без достатніх підстав.

Підтримуючи необхідність закріплення заборони дискримінації у зобов'язальних правовідносинах, зауважую, що не будь-яка безпідставна відмова або встановлення менш сприятливих умов продажу товарів, виконання робіт, надання послуг свідчить про дискримінаційне ставлення.

Відповідно до усталеної практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), лише те негативне розрізнення у ставленні, яке обумовлене наявністю певної персональної характеристики особи та/або групи осіб, може вважатися дискримінацією.

У зв'язку з цим пропоную розмежувати заборону дискримінації у зобов'язаннях та заборону безпідставно відмовляти іншій стороні у продажу товарів, виконанні робіт, наданні послуг, що їх пропонують невизначеному колу осіб, або встановлювати для неї менш сприятливі умови.

1.55. Щодо статті 880 проєкту, якою пропонується запровадити судову неустойку (астренту), зазначаю таке.

Підтримуючи запровадження астренту, відмічу, що запропонована редакція вказаної статті не забезпечує належного механізму її практичної реалізації, у зв'язку з чим звертаю увагу на такі концептуальні недоліки:

1) вимога правової визначеності як складова принципу верховенства права вимагає чіткого визначення порядку призначення судом астренту, оскільки без регламентованої процедури механізм реалізації цього припису залишається незрозумілим та створює ризики свавільного правозастосування;

2) критерії визначення розміру судової неустойки, передбачені частиною п'ятою запропонованої статті, є виключно оціночними, тому, з огляду на специфіку негрошових (як майнових, так і немайнових) зобов'язань, доцільно визначити чіткі межі (граничний розмір) астренту задля недопущення непропорційного та надмірного фінансового тягаря для боржника;

3) запровадження астренту неминуче потребує внесення системних змін до процесуального законодавства (ЦПК України та ГПК України), у тому числі до норм, що визначають вимоги до змісту резолютивної частини судових рішень, а також регламентують чіткий процесуальний порядок розгляду судом питань, ініційованих на підставі частини сьомої статті 880 проекту (щодо зміни розміру астренту, зупинення його нарахування або звільнення від сплати);

4) практичне застосування астренту об'єктивно потребує внесення змін до Закону України «Про виконавче провадження» в частині закріплення особливостей порядку стягнення такої неустойки під час примусового виконання судових рішень, у тому числі у випадках, коли судові рішення виконано боржником до відкриття виконавчого провадження, однак із порушенням встановлених судом строків.

У той же час аналіз розділу XIX «Прикінцеві положення» проекту дає підстави стверджувати, що у ньому відсутні будь-які супутні зміни до ЦПК України, ГПК України та Закону України «Про виконавче провадження» щодо питання астренту.

1.56. Статтею 1026 проекту визначено, що за договором найму земельної ділянки наймодавець бере зобов'язання передати наймачеві земельну ділянку у володіння та користування за плату на встановлений договором строк.

Земельна ділянка може бути передана у найм разом з насадженнями, будівлями, спорудами, водоймами, що розташовані на ній, або без таких об'єктів. Відносини щодо найму земельної ділянки регулює закон. Варто зауважити, що відносини щодо користування земельними ділянками визначені Земельним кодексом України та Законом України «Про оренду землі». Зазначені нормативні акти не передбачають такого права користування земельною ділянкою, як найм. Отже, прийняття зазначеної норми є недоцільним.

1.57. Зауважу, що окремі статті Глави 93 Розділу I книги шостої (Право сімейне) створюють підґрунтя для системної дискримінації осіб та/або груп осіб за певними ознаками.

Зокрема, згідно з положеннями статті 1472 проекту, сім'ю створюють на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення та інших форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також на інших підставах, що не заборонені законом і відповідають доброзвичайності.

Згідно з положеннями статті 1474 проєкту фактичним сімейним союзом визнають проживання двох осіб протилежної статі однією сім'єю без реєстрації шлюбу, якщо вони не перебувають в іншому шлюбі.

Звертаю увагу, що формулювання вказаних норм побудовані виключно на гетеронормативній моделі сімейних відносин та не передбачають жодних альтернативних правових механізмів визнання та захисту відносин осіб однієї статі.

Водночас ЄСПЛ послідовно визнає, що сексуальна орієнтація є складовою приватного життя у розумінні статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а відмінності у правовому становищі осіб на цій підставі потребують особливо вагомого обґрунтування.

Особливої уваги потребує рішення ЄСПЛ у справі «Маймулахін і Марків проти України», яким встановлено порушення статей 8 і 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у зв'язку з відсутністю в Україні будь-якої форми правового визнання та захисту одностатевих пар. Суд прямо вказав на позитивний обов'язок держави забезпечити правову рамку, яка надає таким парам належне визнання та захист їхніх відносин.

Попри те, що відповідно до змісту статті 51 Конституції України шлюб – це союз, заснований на вільній згоді жінки та чоловіка, обмеження фактичного сімейного союзу виключно особами протилежної статі створює різницю у ставленні за ознакою сексуальної орієнтації, що підпадає під сферу дії статті 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

За таких умов відсутність у проєкті положень, які б враховували зазначені стандарти, створює ризик невідповідності принципам рівності та недискримінації, міжнародним зобов'язанням України та подальших звернень до ЄСПЛ.

Окрім того, Дорожньою картою з питань верховенства права, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.05.2025 № 475-р у межах переговорного процесу щодо вступу України до Європейського Союзу (розділ 23 «Судова влада та фундаментальні права»), передбачено забезпечення ефективних гарантій рівності та недискримінації, зокрема забезпечення рівних прав ЛГБТІК особам шляхом запровадження інституту реєстрованих партнерств, також імплементацію практики ЄСПЛ у національне законодавство.

Прийняття норм, які не враховують міжнародні стандарти щодо правового визнання одностатевих пар, суперечитиме задекларованим цілям європейської інтеграції України та цінностям Європейського Союзу.

З огляду на викладене, вважаю за необхідне рекомендувати переглянути положення статей 1472 та 1474 проєкту з метою приведення їх у відповідність до статей 8 і 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, практики ЄСПЛ, статей 21, 24 Конституції України.

1.58. Частиною другою статті 1474 проєкту пропонується встановити: «Особа може одночасно перебувати лише в одному фактичному сімейному союзі». Пропоную вказану конструкцію доповнити формулюванням «або

шлюбі». Пропонована редакція частини другої формально забороняє лише декілька фактичних союзів одночасно, але залишає простір для тлумачення, що особа може перебувати у зареєстрованому шлюбі та фактичному союзі паралельно. Доповнення словами «або шлюбі» усуває цю двозначність та утверджує принцип моногамії як безальтернативний.

1.59. Технічна помилка у частині шостій статті 1475 проєкту: «Сімейні відносини *регулюють* лише у тій частині, в якій це допустимо і можливо з точки зору інтересів їх учасників та інтересів суспільства». Очевидно, слід вказати «*регулюються*».

1.60. Постановою Кабінету Міністрів України від 29.03.2024 № 345 затверджено Порядок реалізації експериментального проєкту щодо проведення державної реєстрації шлюбу в електронній формі. Із аналізу статей 1490 та 1491 проєкту вбачається, що він не враховує цю можливість.

1.61. Аналіз частини другої статті 1495 проєкту свідчить про неузгодженість норм інституту недійсності шлюбу із встановленими заборонами на його укладення. Зокрема, стаття 1495 проєкту *імперативно* визнає нікчемним (абсолютно недійсним) шлюб лише між родичами прямої лінії споріднення та рідними братами і сестрами. Водночас, попри те, що стаття 1483 проєкту містить пряму заборону на шлюб між двоюрідними братами та сестрами, а також рідними дядьком (тіткою) та племінницею (племінником), ці категорії не включено до переліку підстав нікчемності шлюбу. Натомість зазначені випадки віднесено до статті 1497, що кваліфікує такі шлюби як оспорювані, які визнаються недійсними лише в судовому порядку. Такий законодавчий підхід створює правову невизначеність та ризик обходу закону: шлюб, укладений всупереч забороні, де-юре зберігатиме правову силу до моменту набрання законної сили рішенням суду про визнання його недійсним. За відсутності відповідного позову такий союз фактично легалізується, що нівелює мету встановленої у статті 1483 проєкту заборони.

1.62. Згідно з частиною четвертою статті 1495, недійсним є шлюб, зареєстрований з особою, яка змінила стать. Такий шлюб згідно зі статтею 1500 проєкту акта визнається недійсним з дня реєстрації зміни статі.

Зазначені положення фактично призводять до автоматичного припинення сімейного статусу та негативних правових наслідків виключно через реалізацію особою або особами права на зміну статі та юридичне визнання гендерної ідентичності, і це *не залежить від волевиявлення подружжя*.

Виникає ситуація, за якої особа змушена обирати: реалізувати право на юридичне визнання гендеру або зберегти шлюб та статус сім'ї, що може містити ознаки непропорційного втручання у право на повагу до приватного і сімейного життя, гарантоване статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, та різницю у ставленні за ознакою гендерної ідентичності, що заборонено статтею 14 цієї Конвенції.

Зазначений ризик особливо посилюється за умови відсутності в національному законодавстві альтернативної форми правового визнання

одностатевих партнерств, що було предметом розгляду ЄСПЛ у справі «Маймулахін і Марків проти України», у зв'язку з чим подружжя у разі зміни статі дружини або чоловіка буде позбавлене права на сім'ю.

1.63. Залучення нотаріусів до процедури розірвання шлюбу (статті 1509-1511 проекту) – це європейська практика розвантаження судів. Вона успішно працює у деяких країнах Європи.

Однак в українських реаліях передача цієї функції від суду до приватних нотаріусів несе суттєві ризики, особливо у справах, де є діти. Найкритичнішим є ризик порушення прав дитини. Частина третя статті 1511 проекту зобов'язує нотаріуса з'ясувати, чи враховано найкращі інтереси дитини при посвідченні договору про утримання та виховання. При цьому слід зазначити, що нотаріус перевіряє документи, а не умови життя. Він не має повноважень залучати органи опіки, психологів або перевіряти, чи реально умови розлучення враховують найкращі інтереси дитини. Тобто нотаріусом може бути посвідчено договір, який формально законний, але фактично порушує права дитини. Суд у таких випадках частіше звертає увагу на дисбаланс інтересів та має більше інструментів для врахування найкращих інтересів дитини при розлученні її батьків.

Крім того, у судовому процесі суддя зобов'язаний з'ясувати дійсні мотиви та перевіряти відсутність тиску. Нотаріус діє за принципом безспірності.

Слід врахувати, що суддя є незалежним арбітром. Нотаріус отримує плату від клієнта, що створює економічну залежність.

Таким чином, вбачається, що залучення нотаріуса є доцільним лише для фіксації розірвання шлюбу за заявою подружжя, яке не має неповнолітніх дітей.

1.64. Частиною п'ятою статті 1513 проекту пропонується встановити: «Якщо один із подружжя вчинив домашнє насильство або іншу протиправну поведінку, яка містить ознаки кримінального правопорушення, заходів щодо примирення подружжя не вживають».

За такого підходу суд формально позбавляється права на вжиття заходів до примирення навіть у випадках, коли кримінальне правопорушення одного з подружжя жодним чином не стосується сімейних відносин чи особистої безпеки іншого з подружжя. Наприклад, вчинення кримінального правопорушення проти безпеки руху (стаття 286 КК України) або ухилення від сплати податків (стаття 212 КК України) підпадає під ознаки заборони, встановленої цією нормою, що є нелогічним та непропорційним обмеженням інституту примирення.

Вчинення одним із подружжя кримінального правопорушення, об'єкт посягання якого не стосується особистих немайнових прав іншого з подружжя або інтересів сім'ї, не повинно бути безумовною (імперативною) підставою для відмови у застосуванні заходів примирення. Це положення потребує суттєвого уточнення.

1.65. Частиною першою статті 1524 проекту передбачено: «1. У разі народження дружиною дитини, зачатої в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій, здійсненого за письмовою згодою її чоловіка, його записують батьком дитини». З метою гарантування права застосування

допоміжних репродуктивних технологій із використанням репродуктивних клітин для осіб, зниклих безвісти за особливих обставин або визнаних судом безвісно відсутніми, репродуктивні клітини яких зберігаються відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство)» від 22.11.2023 № 3496-IX, пропоную частину першу статті 1524 проєкту викласти в такій редакції: «1. У разі народження дружиною дитини, зачатої в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій, здійсненого за письмовою згодою її чоловіка або відповідно до його розпорядження щодо свого репродуктивного біологічного матеріалу, що зберігається, його записують батьком дитини».

1.66. Стаття 1553 проєкту визначає, що «вжиття заходів примирення між батьками є обов'язковим...». Звертаю увагу, що Стамбульська конвенція категорично забороняє медіацію та примирення у випадках вчинення домашнього насильства. Відтак слід внести уточнення до аналізованої норми з метою встановлення чіткого винятку для таких випадків.

1.67. Частиною другою статті 1557 проєкту встановлено: «Мати, батько можуть бути позбавлені батьківських прав ...лише у разі досягнення ними повноліття». Запропонована норма, яка унеможлиблює позбавлення батьківських прав неповнолітніх осіб (віком від 14 до 18 років) з підстав ухилення від виконання обов'язків, хронічного алкоголізму, наркоманії або експлуатації дитини, створює небезпечну правову прогалину. Фактично запроваджується «мораторій на відповідальність», який ставить вік кривдника вище за безпеку та життя його дитини.

Такий підхід прямо суперечить ключовому принципу міжнародного права – забезпеченню найкращих інтересів дитини (стаття 3 Конвенції ООН про права дитини). Ситуація, коли немовля страждає від дій матері-наркоманки, а держава змушена чекати її повноліття для застосування ефективних санкцій, є неприпустимою.

Крім того, норма порушує принцип єдності правового статусу особи. Згідно зі статтею 35 ЦК України (стаття 41 проєкту), неповнолітні батьки набувають повної цивільної дієздатності. Надання їм повного обсягу батьківських прав без покладання співмірної батьківської відповідальності (включно з найсуворішою санкцією – позбавленням прав) є порушенням балансу прав та обов'язків у сімейних правовідносинах.

1.68. Критичного перегляду потребує частина шоста статті 1620 проєкту, яка дозволяє вчиняти значні правочини щодо майна дитини без нотаріально посвідченої згоди другого з батьків, якщо він проживає окремо понад шість місяців та не бере участі у вихованні й утриманні дитини. Запровадження такого механізму порушує статтю 51 Конституції України, що гарантує рівність прав та обов'язків батьків, а також статтю 124 Основного Закону в частині делегування судових функцій органам, що не входять до судової системи. Встановлення юридичного факту «неучасті у вихованні та утриманні» є складним

процесуальним завданням і становить виключну компетенцію суду, оскільки потребує змагального дослідження доказів. Надання нотаріусам чи іншим суб'єктам права констатувати цей факт позасудовим шляхом створює ризики незаконного відчуження активів дитини та позбавлення другого з батьків його законних прав без дотримання належної правової процедури.

Положення пункту 2 частини 5 статті 1620 проекту щодо повноважень прокурора містять внутрішню суперечність та порушують норми Конституції України. Норма посилається на рішення прокурора про відібрання дитини згідно зі статтею 1563 проекту, однак зазначена стаття таких повноважень йому не надає. Більше того, відповідно до статті 131-1 Конституції України (після реформи 2016 року), прокуратура позбавлена функції загального нагляду. Приймати рішення про відібрання дитини мають право виключно суд та органи опіки та піклування, тому згадка прокурора у цьому контексті є юридично необґрунтованою.

Сумнівною з погляду забезпечення конституційного принципу охорони дитинства державою (стаття 52 Конституції України) є також новела частин другої та третьої щодо безперешкодного вчинення правочинів, за якими дитина набуває майно безоплатно. Хоча намір законодавця є практичним, абсолютне усунення органу опіки та піклування від погодження таких угод ігнорує правову природу багатьох об'єктів цивільного обороту. Безоплатне набуття у власність нерухомості чи корпоративних прав може супроводжуватися переходом прихованих зобов'язань, податкових боргів, заборгованостей за утримання майна або ризиків тощо, що може призвести до погіршення майнового стану дитини.

Окрім цього, пункт 7 частини п'ятої статті 1620 проекту наділяє органи опіки та піклування правом блокувати правочини через «звуження обсягу існуючих майнових прав». Застосування таких широких оціночних понять адміністративним органом порушує принцип правової визначеності як невіддільний елемент верховенства права, гарантованого статтею 8 Конституції України.

Таким чином, запропонована редакція статті вимагає ґрунтовного доопрацювання з метою усунення неконституційних механізмів позасудового блокування батьківських прав, приведення функцій прокуратури у точну відповідність до Основного Закону та формування збалансованого правового режиму безоплатного набуття дитиною власності.

1.69. Статтею 1719 проекту пропонується встановити, що «суми заробітної плати, пенсії, стипендії, аліментів, допомог у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, відшкодувань у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, інших соціальних виплат, що належали спадкодавцеві, але не були ним одержані за життя, одноразова грошова допомога, призначена (нарахована) спадкодавцеві, але не одержана ним за життя, право на репарації, *входять до складу спадщини*». Звертаю увагу, що відповідно до статті 1227 чинного ЦК

України, зазначені суми *«передаються членам його сім'ї, а у разі їх відсутності – входять до складу спадщини»*.

Запропонований законопроект припис створить невинуватого соціальної напруги, оскільки члени сім'ї спадкодавця змушені будуть очікувати 6 місяців для отримання вказаних виплат, які слід було б надати негайно. Крім того, не враховано, що вказані суми, які автоматично будуть віднесені до складу спадщини, можуть бути стягнені за кредитними зобов'язаннями спадкодавця. Чинна норма захищає ці кошти від кредиторів, віддаючи їх сім'ї як допомогу.

Вбачається, що пропонується редакція статті 1719 проекту призведе до звуження змісту та обсягу існуючих прав на соціальний захист.

1.70. Проектом пропонується статтю 1735 викласти в такій редакції:

«1. Заповідач, який перебуває в шлюбі, має право на випадок своєї смерті в окремому заповіті розпорядитися своїм репродуктивним біологічним матеріалом, що зберігається відповідно до законодавства, у спосіб надання тому з подружжя, який його пережив, права на використання його репродуктивного біологічного матеріалу для подальшого проведення запліднення із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій, у тому числі за допомогою замінного материнства, а також визначити випадки його знищення.

Заповідач, який не перебуває у шлюбі, має право на випадок своєї смерті в окремому заповіті розпорядитися своїм репродуктивним біологічним матеріалом, що зберігається відповідно до законодавства, у спосіб надання права на використання його репродуктивного біологічного матеріалу для подальшого проведення запліднення із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій, у тому числі за допомогою замінного материнства, особі іншої статі, яка проживала з ним однією сім'єю, але не перебувала у будь-якому іншому шлюбі, а також визначити випадки знищення такого матеріалу.

2. Репродуктивний біологічний матеріал особи, що зберігається відповідно до законодавства, а також право на використання репродуктивного біологічного матеріалу для подальшого проведення запліднення із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій, у тому числі за допомогою замінного материнства, не включаються до складу спадщини».

З урахуванням викладеного у пункті 1.31, пропоную статтю 1735 проекту викласти в такій редакції: «Заповідач має право на випадок своєї смерті або оголошення судом її померлою чи безвісно відсутньою в окремому заповіті розпорядитися своїм репродуктивним біологічним матеріалом, що зберігається відповідно до законодавства, у спосіб надання права на використання його репродуктивного біологічного матеріалу для подальшого проведення запліднення із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій, у тому числі за допомогою замінного материнства, другому з подружжя померлої / оголошеної судом померлою / безвісно відсутньою, іншому члену сім'ї, сторонній фізичній особі, іншому учаснику цивільних відносин, а також визначити випадки знищення такого матеріалу».

Також пропоную установити, що волевиявлення особи, вчинене та посвідчене нотаріально до введення в дію цього Кодексу щодо власних репродуктивних клітин, є підставою для застосування допоміжних репродуктивних технологій із використанням цих репродуктивних клітин.

1.71. Запропонована редакція пункту 3 частини першої статті 1789 проекту покладає на виконавця заповіту імперативний обов'язок «вимагати від боржників спадкодавця виконання ними своїх зобов'язань та подавати відповідні позови до суду». Таке безальтернативне формулювання є не виправданим та потребує зміни на диспозитивне (надання права замість покладання обов'язку).

Встановлення безумовного обов'язку щодо подання позовів містить низку правових та економічних ризиків. Проект не визначає джерел фінансування судових витрат на етапі до прийняття спадщини. Покладання цих витрат особисто на виконавця заповіту є неприпустимим.

Імперативна норма змушує виконавця ініціювати судові процеси навіть у випадках, коли розмір боргу є незначним або коли стягнення є фактично неможливим (безнадійна заборгованість, банкрутство боржника, відсутність активів тощо).

Крім того, безумовність обов'язку створює підстави для притягнення виконавця заповіту до цивільно-правової відповідальності за бездіяльність навіть у тих випадках, коли відмова від подання позову була продиктована інтересами збереження активів спадщини та здоровим глуздом. З метою надання виконавцю заповіту необхідної процесуальної дискреції та захисту інтересів спадкоємців від непродуктивних витрат, пропоную викласти пункт 3 частини першої статті 1789 у такій редакції: «3) *вимагати від боржників спадкодавця виконання ними своїх зобов'язань, а також має право подавати відповідні позови до суду, якщо це відповідає інтересам спадкоємців;*».

1.72. У частині першій статті 1800 проекту використано термін «міжнародний звичай», який не узгоджується з термінологією інших положень проекту, де застосовується категорія «звичай», зокрема «звичай ділового обороту». Крім того, поняття «міжнародний звичай» є ширшим за сферу міжнародного приватного права, що може зумовити неоднозначність тлумачення відповідної норми.

Водночас частина друга статті оперує категоріями «територіальні» та «матеріальні» фактори без розкриття їх змісту. З метою забезпечення правової визначеності доцільно уточнити відповідну термінологію та конкретизувати зазначені поняття.

1.73. У проекті книги не передбачено окремої статті, яка б комплексно врегульовувала питання судового імунітету держави. Водночас чинне законодавство, зокрема Закон України «Про міжнародне приватне право», містить положення щодо особливостей притягнення іноземної держави до участі у судовому процесі та застосування заходів забезпечення позову стосовно її майна.

З огляду на значення судового імунітету як складової правового статусу держави та гарантії реалізації принципу суверенітету, видається доцільним передбачити у проєкті окрему норму, яка б системно визначала відповідні засади. Це сприятиме забезпеченню узгодженості регулювання та правової визначеності у сфері застосування імунітету держави у судових правовідносинах.

1.74. Запропонована редакція статті 1862 проєкту потребує доопрацювання з метою узгодження із Законом України «Про захист персональних даних» та міжнародними стандартами у сфері захисту персональних даних.

Визначення неправомірності обробки персональних даних виключно через відсутність згоди суб'єкта персональних даних звужує зміст правового регулювання та не відповідає статті 11 Закону України «Про захист персональних даних», де згода суб'єкта персональних даних є лише однією з шести підстав для законної обробки персональних даних. Такий підхід може призвести до неправильного застосування норм цивільного права у випадках, коли обробка здійснюється на інших законних підставах.

З огляду на викладене, статтю 1862 проєкту необхідно доопрацювати з урахуванням вимог законодавства України у сфері захисту персональних даних.

1.75. Приписи Глави 127 (статті 1868-1870) проєкту спрямовані на встановлення колізійного регулювання трудових відносин з іноземним елементом. З огляду на предметну відокремленість трудового права як самостійної галузі та наявність профільного кодифікованого нормативно-правового акта – Трудового кодексу України, – виникає питання щодо доцільності включення зазначених положень до цивільного законодавства.

Враховуючи принцип системності законодавства, норми, що визначають особливості трудового правопорядку, мають бути інтегровані до спеціального акта – Трудового кодексу. Це дозволить уникнути дублювання та забезпечить цілісність правозастосування в межах трудової юрисдикції.

2. Висновок щодо підтримки

Проєкт закону підтримується за умови врахування зауважень і пропозицій.

**Уповноважений Верховної Ради
України з прав людини**

Дмитро ЛУБІНЕЦЬ